

ПРОБОЕМ

місячніє юзультури

Зміст:

О. Лятуринська: Ів циклю Веселка	■ О. Грицай: Сонця з врем згрено! 14
І. Ірлявський: Срібна Земля	1 М. Бажанський: В дорогу 16
Л. Колос: Складати жушу пісню перемоги	2 Стіна: Філософія політики і форми господарського життя за Освальдом Шпенглером 18
А. Гарасевич: В чорноморських сонетів	3 Читач: Новини української літератури 24
М. Чирський: Надзвичайний юнець Грицька Сироляжного	4 Мистецький відділ Музею Вільної Боротьби України 29
В. Михайленко: Малий Луй	5 ■ Культурна хроніка 31

1940

Річник VII.

СІЧЕНЬ

Число 1.

Р

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Адальберт Немеш

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція редагує рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 50— К на рік, на чверть року 15— К. — В Німеччині річно 6.— RM, четвертьрічно 1.70 RM, аа границею 80— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Шадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift «NASTUP» in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vydavatel Fédřic Hajovýč. — Odpovědný redaktor: Vojtěch Nemeš, Praha XIV, Lumírova 1. — Novinová sázba povolená ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545.III a 1939. — Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a administrace: Praha III, Josefská 2/II. — Tiskne knihtiskárna Jana Andreesky vd., Praha XII, Bělehradská tř. 97.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

И 8754 CHANGE!

ПРОБОЄМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Р. VII. Ч. 1 (78).

ПРАГА, СІЧЕНЬ 1940.

ЦНА 5.— К

233463.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА:

Із циклю „Веселка“.

Березіль.

I.

Сьогодні мем прилетіли,
кружляють цілий день над ставом.
І вже мороз не той сили
і наніц сніг зійде небавом.
Вже прорівають первоцвіти.
Не анає сонце, чи спадати.
А небу тільки би синіти
на ліс бадьорий та кошлатий.

II.

Весна. Прозорий дощ із стріх.
Вже покотився, мов горіх,
уперше яротворчий грім.
Виносять люде рало перед дім,
сокиру, пруття вербові.
Високо, сонце, йти, тобі
все догори та догори,
землі — паруюче яріть.

III.

Світ весною, мов веселка, —
очі не натішить.
Гляне бабця із кріслка,
роком молодіше.
Сонце ніжить кітці вушка,
пестити жабориння.
Оживав перша мушка —
боже сотворіння.

IV.

Сім зірок, одно весельце,
а між ними місяць.
Ой, скажи, скажи, джерельце,
та не помиалися:
Є моя між ними? Котра?
Най-же буде щасна,
з неба ясного неакотна,
злотна, незагасна!

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ:

Срібна Земля.

I.

По долах, горбах, по верхівях
і річках, що з тихих джерел
на провесні родяться в співах,
чуть гомін карпатських осель.

Крізь простір туманів, крізь дими,
не видно ні сонця, ні зір,
ні вітра, що лине з долини
і котить млу срібну за бір.

Там квітнуть квітки на уабіччях
в завої лиснатих кущів,
а осінню днями і ніччю
великі проходять дощі.

І чутно дзорчання потоків
та шуми лісів на весні,
що в серце запали глибоко
синам, які гинуть в борні.

Нерушенні праліси манять,
як вабили предків колись,
а доли застигли в чеканні,
простершись по Тисі униз.

Щороку там родяться діти,
щороку вмірають старі
і співає над ними лише вітер
і тужить труба вівчарів.

II.

Століття спливали, як води ...
Над Тисою й горами тут
лунав крик кочових народів,
і тепер, як колись, знов ідуть.

Хоч вічно Карпати у гніві,
що громом гріаним вибуха,
заразі шпилі червоніють
і сонце стойте на верхах.

Когось ждуть на горах у тузи
і з низів там поклики чутъ.
Чи раз залиша коні в плузі
юнак, вчувиши наче салют.

Яка кров Лаборця могутня,
з природи відвага буйна,
що сил вістає на "майбутнє
доволі у наших синах!"

І вже не бракує там того,
що манить, чарує, веде
і вказує завжди дороги,
де Київ наш рідний і степ.

Роки упливають, як води,
і світять ногі в далині.
На горах вік-вічно тут бродить
 дух смерти й нової борні.

III.

Проходили війни й минали,
дзвеніли мечі у руках,
і Довбуши й Довжі вставали,
вставали неначе в казках.

Знімалися величні гір цих,
вперегані сонцем ясним,
щоб те доконати у збірці,
що важко самітним, одним.

І ставились храми і замки —
фортецями потім були,
бо військ там ясніли фалянги
і звідти до бою йшли.

Співались пісні перемоги,
як карти мінялось життя
і завжди і завжди навздогін
йому слались мрії й чуття.

Карпати нерушенні наші
вістали майбутнім синам,
що вийшли у люди з салашів
назустріч рожевішим дням.

Та знову удерся той воріг,
що довго тут паном бродив,
пустошив долини і гори,
криваві лишивши сліда.

IV.

Майбутнє Карпат у тумані,
майбутня краса в далині.
Проходять дні зривів вогняних,
незнані зявляються дні.

Крізь простір гуде в мряковинах
той вітер, що родиться там,
про те, як живуть полонини,
що шепчути ліси рубачам,

і як заплелися дороги
по крутих долинах гірських,
як моляться люди до Бога
за тих, що упали, по тих ...

Як сходять квітки на могилах,
де лицарі наші лягли,
де впало геройв гір сила
за те, щоб дні кращі прийшли.

І шепчути вітри, як наїздник
жжається бистрих подій,
що вдаряті печаті залізні
й на цій землі срібній моїй.

Майбутнє Карпат у тумані,
та слава майбутнього зве,
а славу возвдвигне з кайданів
лише покоління нове.

ІВАН КОЛОС:

Складати мушу пісню перемоги.

Як вістря синь відслонює дороги,
а вітер серце у майбутнє вплів.
Складати мушу пісню перемоги,
що рине з лона рідної землі.

Росте трава і стигне колос жита, —
живе земля й мужнів на очах:
Дудніть сміліше ноги та копита
і йде народ плече коло плеча.

Змаганнями кипять земля бурхливо,
а боротьба — насіння для сердець.
Бо ось цвітуть серця, як рідні ниви,
коли розсміяна весна прийде.

І цей воскресний міт землі назавжди
буде рости в серцях дочок, синів,
щоб їх доводити до слави й правди
по роздоріжках та шиплях вісків.

І згадуватимуть далекі внуки
оці крилаті, неспокійні дні,
коли авільняли ми невільні руки
і вилітали з вітром в далечінь.

Складати мушу пісню перемоги,
що рине з лона рідної землі:
як вістря синь відслонює дороги,
а вітер дні з майбутнім переплів . . .

АНДРІЙ ГАРАСЕВИЧ:

З чорноморських сонетів.

Вже димний обрій аціпенів на камінь,
рванувся вітер, сколихнув степами,
пролетів морем, абурив чорну хвилю,
і стадо чайок аляканіх розквилив.

І роагорнулись ранішні тумани,
червоне сонце, мов кривава рана,
пліве по морі, чашу крові хилить
і золотить його бурхливу силу.

І байдаки — із вітром в перегони
вдаряють вістрям хвиль кипуче лоно.
Козацтво гомонить, і люльки курить,
з усмішкою глядить в майбутні бурі.

Жагою помсти вибухає бунт:
„На Кафу! На Синоп! На Трапезунт!“

МИКОЛА ЧИРСЬКИЙ:

Надзвичайний кінець Грицька Сиромяжного.

Грицько Сиромяжний — головна і єдина дієва особа цього оповідання — був мешканцем великого міста, посідаючи тим самим усі корисні прикмети цієї шляхотної людської раси. Перш за все, Грицько Сиромяжний, мав тверду, усталену і зовсім викінчену (якщо можна так висловитися) орієнтацію... Це загально відома річ, що мешканцеві великого міста неможливо жити без орієнтації, так само, як морському вовку плавати по морях та океанах без дороговказу... Це раз. Друге, що мусів мати (і звичайно мав) Грицько Сиромяжний, як справжній мешканець великого міста, це: — Свій Ідеал. Бо жити без ідеалу у великому місті, це все одно (ухиляючись анову таки до того ж класичного порівняння), що плавати по морях та океанах без керми й вітрил. Тому на пропорах всіх справжніх великоміщан стоїть гасло: „Через орієнтацію до ідеалу...“, а трохи нижче — у душах — вогняними літерами виведено: „Згубити орієнтацію — значить згубити ідеал і, значить, самому згубитися в джунглях життя і... загинути.“ Ці тверді й усталені підстави життя великоміщан звичайно дуже яскраво відбиваються на їх зовнішньому вигляді і тому нічого дивного, що зовнішність Грицька Сиромяжного була, що так скажу, сuto-зорієнтована. Конкретно: був він людина оглядна, чепурна, з обличчям завжди свіжо виголеним. Ще конкретніше: коли б ви, шановний читачу, хотіли б знайти на Грицеві Сиромяжному якусь фізичну чи навіть метафізичну пляму, то вам цього не пощастило б виконати навіть при допомозі найчутливішого мікроскопу. Був він, Грицько Сиромяжний, досконалим представником своєї „серії“ — морально і фізично застібнутої на всі ґудики... Наприклад: — ось уже тридцять років, як рівно о три чверті на першу сідав він при своєму столику у своєму ресторані і брав до руки свою газету. Ця остання була його газетою власне тому, що була також твердої й усталеної орієнтації, як сам Грицько Сиромяжний.

Це було ідеально згармоніоване тріо:

Він, його гваста і його шлунок (теж неагіршої орієнтації). Вони були мов бездоганні колеса одної машини, що працювала рівно, точно і безшумно... Ось це і все, що можливо було б сказати про Грицька Сиромяжного і потім хіба зреаговано відложити перо, бо досконало зорієнтовану округлість цього героя не в стані були б вколупнути і найгостріші стилет чи стилос; але тут на допомогу скромному перу автора цієї монографії трапилося щось таке, що в кожному благопристойному оповіданні починається від слова „раптом“. (До речі, оце „раптом“ є в той же час найзаставішим ворогом всіх твердих і усталених орієнтацій — щось неначе пливуча міна для нейтральних пароплавів)... Отже ж, раптом одної днини, коли Грицько Сиромяжний, як завжди, зявився у три чверті

на першу у своїму ресторані та розташувався на своєму від 30 років улюблена місці при своєму столику і машинальним та звичним рухом простяг руку по свою газету, то пальці його не знайшли жаданого предмету і натомість діткнулися річі, що вищеагданою газетою нічого спільногого не мала. (Був це, здається, чи не розклад потягів з минулого року). Тоді Грицько Сиромяжний, не звертаючи уваги на якусь підоарілу метушню довкола, алегка шолохнув лівою бровою і одним оком шугнув у лівий кут салі, де звичайно між дверми, буфетом і пожовклою пальмою сонно стирчала фігура „нікого“. Але на цей раз і тут Грицько Сиромяжний, вперше за тридцять років, спіткався з повним неуспіхом: Нікого там не було. Тоді друга брова Грицька Сиромяжного теж злегка шолохнулася... (немов по ній війнуло вітром)...

Але усі ці карколомні у своїй неочікуваності події не спромоглися ще остаточно вивести з рівноваги нашого досконало зорієнтованого героя і тому голосом ще цілком зравноваженим і певним він покликав кельнера. Кельнер зявився майже в туж мить, але поява цього нового персонажу нашого оповідання, не внесла очікуваного світла до цієї заплутаної „фабули“... Вже сама постать кельнера, що хиталася на всі боки, якось дивно вимахуючи руками, наче цей добродій стояв не на підлозі ресторану, а балансував на туго напятуому, десь аж під самим куполом цирку, мотузі, не пробуджувала жадних надій в цьому сенсі.

Голосом, що був вже трохи менш зравноваженим, але все ще з притиском на останніх двох словах, Грицько Сиромяжний „негайно“ пожадав від тієї поєви „свою газету“...

Однаке „поява“ замість того, щоб виконати це прохання чи наказ, забалансувала на своєму мотузі ще інтенсивніше (неначе якийсь збиточник злегка її підігнув)...

„Ваша газета, пане добродію, сьогодні не вийшла...“ крикнув далі цей клови з одчайдущим зусиллям втриматися на своїй хиткій позиції, але розапачливо махнувши рукою зі серветкою вірвався з неї і стрімголов полетів кудись у безвість... Принаймні таке привиділося Грицькові Сиромяжному, коли він почув цю „божевільну відповідь“... Далі вже події почали летіти також стрімголов, неначе їх вони зривалися з якогось мотуза.

Коли вибіг Грицько Сиромяжний зі свого ресторану на вулицю з напіввисловленим прокляттям на побілілих устах, то тут лише помітив оцю „підоарілу метушню“... В очах його раптом замерехтили якісь птахи, що збрамами літалі по вулиці, атакуючи пішоходів так енергійно, що в Грицька Сиромяжного серце, вперш за тридцять років, у певний відтинок часу, замість одного, зробило аж три удари... Але не встиг він далі й спамятатися, як „білий птах“ з розмаху влетів і до його, майже беавладної руки; тут Грицько Сиромяжний однаке не втратив ще мужності і кинув в обличчя „птахові“ свій погляд повний виклику і... отоді саме побачив те, що було написано на його розгорнутих крилах.

Стояло там нахабно товстим друком виведено слово: КІНЕЦЬ... Так це був кінець... Чужа газета (це була вона) вискованула з помертвілих пальців Грицька Сиромяжного, і як підстрілений го-

луб, впала на хідник... Грицько Сиромяжний шарпнувся вперед і, вперше за тридцять років, не пішов, але побіг по правому боці хідника. Два гудзики на його, ще перед кількома хвилинами бездоганному макінтоші, встигли вже розщібнутися, коли він станув нарешті на зупинці свого трамваю; але коли він звиклим від тридцяти років рухом підніс ногу станути на його ступінь, то замість цієї ступені, стрінула нога порожнечу. Все закрутилось в очах Грицька Сиромяжного, але він раптом, неначе в якомусь екстазі прозріння, оббіг довкола і в саму останню мить встиг таки вліти до вже нетерпляче видавонюочого возу. Перша, друга, третя... стація за стацією, мов у сні, просувалися повз Грицька Сиромяжного. На десятій він неначе снохода вискованув із трамваю і неначе з якоюсь полекшою станув на твердому ґрунті свого кварталу.

Та саме в цю мить сталася подія, перед якою просто бліднуть і аретушовуються усі попередні, бо коли Грицько Сиромяжний кинув якір свого зору у власній пристані біля власного будинку, чи — висловлюючись прозаічніше — подивився на те місце, де від тридцяти років (десята стація трамваю число 113) стояв його будинок, то побачив там замість свого... цілком чужий і йому незнайомий будинок...

Грицько Сиромяжний мусів хопитися канделябу, щоб не впасті мов громом влучений... Але в туж мить неначе якась велетенська хвиля викотилася зза муру цього страшного не Сиромяженського будинку, підхопила Грицька, закрутила ним та понесла, мов буревій...

Бог зна, куди б занесла ця хвиля* Грицька Сиромяжного (що встиг вже остаточно позабути всіх прикмет: досконало великоміського типу, разом з модним капелюхом та парою нових гальош), коли б раптом не вдарила ним просто в якусь металеву конструкцію, а сама в той же час не зникла так само неочікувано, як і звіяла...

Як описати Вам, шановні читачі, пошарпану, розкуйовдану і розхрістану постать моєго, тепер так жалюгідного, героя?... Його завжди така] коректна кравата зіхала на бік, він погубив всі свої гудзики. Обнажені груди його важко дихали, а струмочек зимного поту стікав по обличчі... Тоді Грицько Сиромяжний (що власне вже не був Грицьком Сиромяжним) у відчаю і розпуці підвів, немов в благанням, свої очі до неба і тоді тінь вежі, під якою кинула його хвиля, торкнулася його віниць. Зухвало, мов вістря шпади, вколювалася в височінь та вежа. Довго Грицько Сиромяжний вдивлявся в її гострі обриси там у блакиті. Гось раптом щось, неначе надія, засвітилася в його очах... Вище... вище... вище... Важко тупаючи неавиклими ногами по залізних сходах, що крутою спіраллю всверлювалися в височінь, з одчайдушною впертістю і витривалістю, дряпався Грицько Сиромяжний вгору. Вітер загроаливо висвистував в залізних штабах... і, здається, хтось гукав за ним знизу... але не слухаючи благань навіть власного серця, (в якому причаїлися ще рештки колись такої міцної орієнтації) дряпався він все вище, вище, вище...

І ось вже нікуди далі... кінець... Довкола вільно й весело танцював вітер, а височінь в туж мить влучила Грицька Сиромяжного просто в серце... Так ось воно те місто!.. Його місто?.. Ні, не його. В цьому бушуючому, камяному океані там унизу, він, Грицько Сиромяжний, не міг відшукати дорогих і зрозумілих його серцю рис; таких рідних і теплих вулиць його міста...

Холодний жах обченськими стис його серце: „Це не мое... це чуже... не знане мені місто...“ щепотіли помертвілі уста... Даремно, даремно вдивлявся Грицько Сиромяжний в хаос веж, дахів і димарів... Він не міг відшукати там так неправдоподібно згубленого свого будинку... І почув в цюж мить Грицько Сиромяжний, що згубив він ще щось останнє, дороге, що лишалося в ньому — свою ідею.

Даремно вдивлявся ще він в імлисту і холодну пустелю чужого міста. Воно мовчало, мов сфінкс. Тоді в останньому одчайному вусиллі віднайти щось безповоротно згублене, нахиляється Грицько Сиромяжний над заливним поруччям все більше й більше... І ось тисячі камяних рук раптом простягаються до нього з провалля і своїми зимними пальцями шарпають униз... Він хоче вирівнятися... вирватися з цих холодних обійм, але раптом щось пронівливо свиснуло йому в уях... Хотів крикнути, відкрив уста, але в туж мить каміяна долоня розчавила йому рота...

Тоді звільнена від зненавиджених пут орієнтацій, що брязнули на хідник і мов бризки шкла розвлетілися по ньому, душа Грицька Сиромяжного, мов птах, шугнула у височінь, ген вище самої вежі. І там керуючись єдиною волею, в хаосі веж, дахів і димарів... знаходить своє гніздо... Плавно спускається на дах та весело тріпоче своїми срібними крилами, що злегка поволочують останні проміні...

А ген внизу, на хіднику, ще лежала, потоптана тисячами ніг, газета, що вискованила була з рук Грицька Сиромяжного... Та крів бруд, що встиг її вкрити, ще досить виразно дерліся на світ денний товстим друком виведені слова: КІНЕЦЬ ЇЗДІ ВЛІВО. Від сьогоднішнього полудня рух міста переорієнтовується направо..., а трохи нижче: Теж кінець адепту бувшої орієнтації, якого редакція закрита й запечатана... І більше нічого.

Але ті слова звучали, як епітафія на невідомій могилі Грицька Сиромяжного.

ВАСИЛЬ МИХАЙЛЕНКО:

Малий Луй.*

(З циклю „Бруклінські образки“).

Життя української еміграції за Океаном майже ніколи не було змальоване в нашій літературі. Оповідання В. Михайлена про трагічну долю малого Луця з Шарищчи, загублене на сторінках старого львівського „Діла“ (17. та 20. грудня 1910. р.) являється одним з нечисленних творів, присвячених недолі наших переселенців в Америці, до того воно є твором дуже ранньої дати. Тлом цього оповідання являються знані робітничі страйки доби північно-американської господарської кризи р. 1907. і пізніших. Часове віддалення не зменшує літературної вартості цього твору. Друкуємо його без змін — навіть і таких виразів, як уживаний в тодішній українській мові вираз „Угорська Русь“.

Редакція.

Kent ave тягнеться рівнобіжно до лівого берега ріки Гудсон і належить до найогидніших вулиць Брукліна. Численні фабрики так занечищують димом повітря, що роблять життя на цій вулиці просто неможливим.

Ну, тай слабо замешкані ця вулиці. Мешкають тут лише найбідніші робітники, котрі рекрутуються переважно з українців, словаків та литовців. Ізза слабого замешкання творить Kent ave своїм спокоєм дивний контраст до інших вулиць, на котрих повно життя і гамору.

Але тепер вона дивно оживлена. Ще від 10. години зрана ройтесь поліція та тисячки цукроварняних робітників, котрі вже три тижні страйкують.

Нині вже два рази поліція відганяла їх з під головного фабричного будинку, котрий хотіли здемолювати, а тепер ціла товпа маширує під каменицю число 34.

Ця камениця нічим не ріжниться від других і така сама як багато інших на Kent ave, двохповерхова, невідправлена, і закоптіла димом. Та нині вона важніша від других. Перед двома годинами занесено сюди смертельно раненого малого Луя, що то його куля фабричного дозорця поцілила в самі груди.

Товпа ішла тепер під каменицю довідатися про стан здоровля невинної жертви цукроварняного страйку.

Коли страйкарі опинилися під каменицею, настала тишина, переривана лише деколи ćвистом якогось бойса (хлопця), що хотів подражнити поліцію, котра заступила їм дорогу.

За хвилю вийшли з камениці два робітники і зі всіх сторін залунали голоси: „А що? А як? Ліпше?“

Робітники похитали заперечуюче головою, а один відівався: „Хлопець коняє. Хто знає, чи й до вечора діжде!“

На ті слова товпа заревіла: „На Fulton street! Під бюра компаній!“

* Луць.

Настав пекольний крик.

Страйкарі пустилися просто до поліції, котра яких сто кроків стояла непорушно та затискала свої палочки в руках. Коли демонстранти наблизилися на яких тридцять кроків, поліція вмить розступилася на два боки і в середину впустила своїх кінних товаришів, котрі гальюном прибігли з Grant street'у, де були зібрані в більшім числі. Посипалися проклони при акомпаніменті свисту та крику. Поліція не мала відваги вдарити на кордон. Хтось крикнув, щоби вернути назад, обійти поліцію другими вулицями та напасті на цукроварняні магазини, котрі находяться недалеко бруклінського моста.

Страйкарі завернули назад і співаючи пішли в сторону резервуарів газу, куди найдогідніше було дістатися заулками на другий кінець Grant street'у, а звідти під магазини цукроварні.

В тім часі малий Луй прийшов до притомності. Вже дві години так лежить. Дві години, як бровнінгова куля фабричного дозорця пробила йому груди і застряла біля серця.

Його старший брат Юрко сидить коло ліжка і мов божевільний глипає очима на кожного, хто свіжий прийде до хати. А коли увійшов довго очікуваний лікар, доктор Гарріс, він схопився з місця, просячи благальним голосом: *Sire! Ратуй його! Змилуйся, ратуй його!*

Юрко і Луй Жмури походили з Угорської Русі, з села Ліво, коло Пряшева.

До Сполучених Штатів приїхали вони в своїми родичами ще перед п'яті роками. Юрко мав тоді шіснадцять, а Луй сім літ. Спершу замешкали вони в Пітсбургі, потім в Брадікс, де батько робив у фабриці заліза. Мати таки того самого року вмерла в Пітсбургі на сухоти, а батька на другий рік в Брадіксі стрінуло велике нещастя: дістався під триби коліс, котрі його на смерть розторшили.

Хлопці стали нараз безпомічними сиротами. І хто анає, чи не були би де змарніли, якби не далекий свояк містер Яосиф Яночко. Він забрів обох хлопців до себе до Бріджпорту, де мав невеличку торговлю мішаних товарів. Юрка взяв до помочи в скліпі, а Луєві казав продавати часописи на вулицях міста.

Хлопчина однаке мало заробляв, бо будучи з природи марним і дуже маленьким, мусів аносити ріжні пакості від вуличних бойсів, що також продавали газети. Містер Яночко, не маючи в себе відповідіншого заняття, дав його агодом на службу до свого знайомого фармера, словака з Оранж, містера Яноша Чіжмара.

Тут серед чудової гірської околиці прожив хлопчина чотири роки. А ті ліси, ті уагірі і невеличкий потічок, що десь так коло Дерби впадає до ріки Гусатонік, пригадували йому рідну околицю з річкою Топлею і навівали сум і тугу на душу малого сироти-емігранта. Гей, як хотілося йому вернутися в рідне село! Як хотілося побачити говірливу, журчачу Топлю!

А він так любувався не раз її чистою водою, так розкішно купався не раз в ній. І ковблики ловив і шовкові водорости вири-

вав, а з щівнику, що росте над її берегом там в долині „Кітлінці“, виплітав чубаті татарські шапки. Або ті горбкові поля? Він їх ніколи не забуде! Бо й як їх забути? На „Дворисках“ знає кожну скибу, бо там було поле його батька, на „Прогібах“ пас а Юрком худобу і не раз там пік грулі (бараболя) і „кукуріцу“; на „Кітлінці“ купався, а на „Збуйницькі верхи“ ходив по воду! Здорова там вода! В цілім Конектікоттейті нема такої, а можне навіть і в цілих Сполучених Штатах.

Згадувався йому не раз й розлогий молодий буковий ліс, що то тягнеться ід Гуті Лівовській, Луковій, Мальсовій через Герлахову, Тарнову, Рокитову і Мокролуг, аж до самого Бардієва.

Тепер це молодий ліс, але перед кільканадцять роками був ще старий, котрий вирубали німецькі купці з Бреслав. Так казав Містер Яночко, котрий навіть бачив ту „вельку дамфову пілу, що то ходякого грубого строма (пень) то поревала. Єден гатер (пила) резав сто фалатуф в дзень, а сто за нец“.

І сусіди згадувалися йому.

Старий Янош Кугар не раз оповідав йому про закопані скарби на „Збуйницьких верхах“; Дюла Секерак, його хрестний батько шив для нього калап (капелюх), як ішов перший раз до школи, а Ілашко Каченяк аробив йому такі красні топанки (черевики), що аж пан кантор (учитель) здивувався.

По таких згадках та роздумуваннях робилося хлопцеві бально за своїм краєм. З часом одначе привичайвся до своєї долі, а часами навіть ставав веселим. Тоді співав собі свою улюблена пісоньку (не вдаючися в значіння її змісту), которую навчився від містра Чіжмаря

Пасло даївче паві
В тім зеленім гаю...

Містер Чіжмар любив хлопця, як він покидав свою звичайну сумовитість, і хвалив за веселість, а тоді Луй затягав своїм дишкантом:

Гей, Ганічко шумна, біла!
Чом не ходзіш до косцела?
Заказал мі плебан ходзіц
Же ше нежнам з книжкі модліць.

Гей, Ганічко, білі кріштал!
І я би ти тебе пріштал.
Не так ве дне, яко в ноци
Лем прі твоє чарне очи.

Гей, Ганічко, біла ружо!
Требало бі тебе мужа.
Тебе мужа, а мне женку
Уж це відау зачепену.

Містер Чіжмар і його жінка, міссіс Ени, любили малого Луя, як родичі, але ніколи не могли його заняти чимсь на довше, щоби

він не був гадками в ріднім краю. Вони думали, що хлопець вже з роду такий „глупий“ і йому ніщо не поможет.

Малий Луй ще від передвчора дуже веселий. Таки такий веселий, що й висказати не дастися. Його мрії вернути до краю сповняються. Якраз передвчора писав Юрко, що думає вернути до краю, до „Шаришської століці“, до рідного валалу (село) і його, Луя, забере з собою.

Хлопець прямо пянів в радості. Плакав і сміявся, то знов вибігав над потік, де чотири роки пас худобу і мріяв, як то він верне в рідні сторони; а чи великі вже його ровесники, а чи живе ще старий Янош Кугар, що нераз говорив йому байки.

Юрко лиш рік робив в склепі містра Яночка. Йому не подобалося і він перенісся до Пассейк до фабрики сукна. Але і тут лиши рік робив. Робота була тяжка, а заробіток малий. Як добра трапилася основа, то можна було і три доляри денно заробити але як почали не раз рватися нитки, то заробив лише на прожиток. Тому перенісся до Брукліна і там став на роботу в цукроварні, де й досі робив. Тут поводилося йому не але: роботу мав легку і досить добре платну. Услугував в лябораторії хемікові, містерові Гормлеві, і за це брав півтретя доляра денно. Вправді робив, в свято чи неділю, але — так всі робили. Адже фабрика не могла стояти. За несподівана три роки зложив собі тисяч чотириста доларів і думав ще так зо два-три роки поробити і вернути до краю, а там може купити яке невеличке господарство, ожениться і почне жити на своїм. Таке господарство вже й тепер найшло бися, бо навіть його вуйко Ляйош Горват, що мешкав в Сільват-Апаті, писав, що там є до куплення десятмогоргове господарство, лиши най скоро приїжджає, бо може його випередити хто інший.

Але Юрко таки конче хотів ще трохи більше зложити і аж опісля поїхати. Та зайдли події, що прискорили потребу виїзду до краю.

В цукроварні вибух страйк і станула всяка робота. Робітники домагалися підвищення платні і уянання нової робітничої організації. Управа фабрики не хотіла вгодитися на ті жадання, бо ще не минуло пів року, як признала їм вже подібні. При переговорах, один з фабричних урядників аневажив словно робітничих відпоручників і за це таки на місці дістав від одного з них в твар. Це приспішило вибух страйку. Юрко також перестав робити. А страйк триває вже третій тиждень, і ніхто не може сказати, коли скінчиться, бо велике заваяття по обох сторонах. Почав шукати другої роботи, але не міг знайти. Був в Неварку, в Бостоні, Філадельфії, але ніде не знайшов. Тепер вже і в Америці не так легко знайти роботу. Людей наїхало що не міра і кожний візьме хочби й яку тяжку та лихо платну, бо жити хочеться кожному. А життя таке дороге. Колись можна було дістати в різника задармо цілу волячу голову і кости на росіл, а тепер треба за це дорого платити. Ще недавно фунт цукру коштував чотири центи, а тепер вже ціна підскочила вдвое.

Юрко, очікуючи закінчення страйку, значно підскубав би свою ощадність, а до цього не мав охоти. Він роадумав і порішив вер-

тати до краю. До вуйка Лайоша Горвата написав, щоби той купував для нього „газдество”, а сам приготовлявся до подорожі. Вже навіть дав завдаток на дві шіфкарти і написав про це Луїві. За пару днів сам поїхав по нього. Луй також мав заслужених триста доларів, то може на спілку й куплять господарство. Він навіть і не міг малого хлопця лишити в Америці, бо дуже його любив, а більше нікого в рідні не мав.

Нині якраз о год. 5 рано привіз хлопця з Ораюк.

В Нью-Йорку задержалися на пару годин і оглядали місто. Малий Луй дуже цікавився всім і був гадки, що ті велетенські будівлі хіба не люде будували, а на сквері Мадісона, подивляючи висоту найвищого нью-Йорського будинку „Метрополітен бульдінгу” казав, що на сам вершок не зайдов би по сходах може й за дві години.

О годині 11 перед полуднем всіли вони до трамваю і за кілька десятирічок мінут були вже в Брукліні. Коли опинилися по другій стороні великого бруклінського моста, що в найширшим місці ріки Гудсон лується Бруклін з Нью-Йорком, перейшли бічними вулицями на Grant street, а звідти хотіли дістатися на Kent ave 34, де Юрко мав квартиру. Вони пустилися в сторону будинків цукроварні, бо туди було їм найближче. Та скоро відійшли яких чотириста кроків, побачили величезну товпу цукроварняних робітників, котрі з причини фабричного страйку демонстрували перед головним будинком цукроварні. Оба хотіли вернутися, та в тій хвилі товпа захвилювалася і в безладі почала утікати назад. Юрко і Луй опинилися в середині. Їм нікуди вже було утікати. Поліція почала в залістю шаржувати і бити, куди попало. Настав страшний крик і замішання. Одні утікали перед себе, а другі крилися під мури. Утикаючи, робітники вибивали по дорозі шиби в фабричних магазинах, котрі тягнуться далеко ще від головного будинку, від Kent ave. Хлопці, пірвані хвилею, бігли перед себе, як могли найскоріше. Коли одначе побачили, що догідно їм скочити в бік на хідник, подалися туди і стали під муром. В тій хвилі з другої сторони вулиці на п'ятім поверсі цукроварняного магазину отворилося вікно і гуркнув стріл.

Луй закричав, вхопившися за серце і впав на землю.

Додому приніс його Юрко на руках. Доперва по двох годинах прийшов до притомності і то лише на дуже коротко. Вдивляючися довго в обличчя брата, Луй на силу сказав: „Уж я не побуду до Шарійській століці, ай не забачу свого валалу. Уж я...“

Хотів ще щось казати, але кров бухнула устами і він занімів.

Юрко кинувся до нього і благальним голосом звернувся до лікаря:

„Sire! Він конав... ратуй його! Змилуйся, Sire! Я тобі за те...“

Але доктор Гарріс, що вже тримав хлопця за пульс, махнув рукою і мовби нічого страшного не сталося, холоднокровно пропідив через зуби:

„He has died allready... (Він уже сконав).“

Др. ОСТАП ГРИЦАЙ:

Contra spem spero!

Так! Я буду крізь слова смігтись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!

Леся Українка.

Дійсно:

Які це пропамятні, які невмірущі слова!

І це не слова якогось Тіртея у зброй, надхненого видом боєвих рядів нації та сповненого вщерть духом непереможності, воплоченого у крицевих полках воїв. Ні, це слова немічної тілом, прикованої до чотирьох стін своєї самоти жінки, що перемагаючи силою свого духа демонів фізичної немоги, почував всю насолоду, всю високу радість своєї творчої переваги над ними.

Віщи слова найбільшої поетки України. Але у своїх найвищих інкарнаціях, думи і мрії творчих геніїв народу перестають бути лише піснями і поезіями такого і такого то поета чи-там поетки. Вони видвигаються високо понад усе чисто особисте й випадкове в долі поета та в формі його твору. І видвигнувшись отак в тісних вуазин даного часу і простору на вершини епох та століть, являються нам де-далі пророчими обявленнями всієї духовності народу. Ми читаймо лиш в цього погляду, анову і все заново, присмерками довгих століть овіяні скрижалі „Слова о полку Ігоревім“. Хіба ж не почувасмо тут в кожним висловом, з кожним образом і з кожним вітханням поета найглибшого серця, найглибшої душі народу, що їм правлять Святослав і Володимир, Ярослав і Мономах? І хіба не скріплюється і не поглибується в нас оте почування саме тим, що про автора ми не знаємо нічого чисто особистого, що він ніби геть губиться в лицарській дружині Ігоря, і геть аникає в овиду, на якому розгортається перед нами всеціло боротьба нації за існування?

А від „Слова“ аж ген до Лесі Українки та до її найгідніших наслідників, таких творчих обявлень душі народу, провіщених нам генієм його великих поетів, багато-багато. Та всі вони ніби видають крицевими звуками горді слова:

Contra spem spero.

— „Буду — провіщує душа України — сіять квітки на морозі, і на гору круту кремяну буду камінь важкий підіймати, і несучи вагу ту страшну пісню веселу співатиму. І смерть наляже на груди важко, і сувора мла застеле світ, а в мені — каже душа України — лиш жгутніше забеться од того серце і може лютую смерть подола“.

Буду жити! Геть думи сумні!

Бо це вже так, що душа України всесильна свою боєвою готовістю і свою відвагою на велику жертву. Коли ось Ігор дивиться перед своїм походом на сонце, що затьмілося, і бачить, що його лицарі хилять, повні турботи, голови вниа, то він таки

не лякається, не покидає думки про похід. Українська душа в ньому не хоче зневірюватися.

І каже преславний Ігор до своєї дружини:

... Браття, годі!
Краще згинемо всі у поході,
Краще зложимо голову в полі,
Ніж будемо каратись в неволі".

Отак заваятий дух, втілений в українському князеві, провіщує на довгі-довгі віки і століття перед українською поеткою, що і йому радісно нехай і проти надії сподіватись. І це так, начеб заповіт непереможності тієї душі передавався від століття до століття, як найдорожча спадщина минулого майбутньому. Від дідів онукам і найдальшим поколінням — як усеприсуще і всетворче джерело сили й життя великої української нації.

Буду жити! Геть души сумні!

І вона живе вже від тисячоліть величавим поривом геройчного життя ота заваята, непуборна українська душа. Дикі орди половців і печенігів не змогли її, і татарські руйники не затріомфували над нею. І хто в чужинецьких наїзників її не силкувався упродовж довгих століть скорити собі її всеціло, кожен з них наткнувся на крицевий панцир її невгомошного босового відпору. Бо заповіт суверенності, право незалежності української душі, проносився таємничим, незабагненим подихом століть від поколінь до поколінь, і від епох до епох. І вікни України чули той заповіт в кожен час, і в кожну епоху провіщала українська душа устами своїх вибраних, що він живий і на відстань найдальших століть, і животворний в найглибших глибинах нації.

— Прирожоная есть — каже в XVII. ст. Михайло Лосяцький в передмові до Густинського літопису — якаясь хуть і милостъ противъ отчианії своїй кождому чоловікови, которая кожного не іначей, єдно як магнесъ желізо, так до себе потягаєтъ, що оний грекъский поет Гомерусъ ясні до іхъ в своемъ текстѣ виразилъ, же о ні о що не дбаючи, ігда билъ од родства своего отдаленій презъ пойманіе і южъ ся вернути не могъ, прагнулъ видіти навіть димъ своеї отчиини . . .*

І що ота любов до рідного це в українців не лише просте собі привязання до теплого гнізда, а свідомий зв'язок з усім еством, з усім минулим народу, про що кажеться у Протестації українських єпископів з того ж віку, в обороні української церкви та українського Козацького Лицарства, таке:

— „Цеж бо те племя славного українського народу, з Яфетового насіння, котре воювало грецьке ціарство Чорним морем і сухопуттю. Це з того покоління військо, котре за українського монарха Олега у своїх моноксілях (човнах) по морі і по землі — (приробивши до човнів колеса) — плавало й Царгород штурмувало. Цеж вони за святого українського монарха Володимира Великого воювали Гречію, Македонію й Ілрію . . .”

Як сказано:

Жива есть душа народу і вищерь вона ісповнена свідомістю своїх заповітів.

У століттях довговічної неволі ота душа України не затратила своєї достойності, у вікових боях своєї життерадісності, в темряві Голгот віри у свое світле воскресіння. І в люті времена ось і в найгрізний час видно ось видигався авдікільсь хтось на українській землі, що почував у собі рисеву душу Романа, і кидається на поганих як лев і переходить Тх землю як орел. Бо єсть якась чудна, несмертельна молодість в духовості України, молодість, що її не так то легко знайти в когось другого з народів. Це вона перемагала колись з реготом вічно молодого Запорожжя пожадливі наїди поганців. Це вона століттями несла культуру Заходу Європи на Схід. Це вона видигалася водно могутнім генієм життя з черепових грудищ коююческої Голготи, щоб а кобаєрями і віщунками України співати надхненну пісню надії, що не вмірає ніколи.

О слава і хвала тобі, ти вічно молодий генієв України! Це ж твоя, духом незломної віри і бодрістю архангелів вицерть сповнена молитва:

— „Сполошиш ми долю і проженеш щастя, дено ми споморочиш і світ ми западе, нуждов мя вдариш і нашлеш ми злідні, світ ми спустіє і йме ворогувати, знидіє радость і плач мя огорне, туга мя ранком і вечером журба, і ніч мя несонна і горйоване з сонцем, вирвеш мя очі і душу мя вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреши, бо руське мя серце тай і віра руська“.

У Відні, січень 1940.

МИХАЙЛО БАЖАНСЬКИЙ:

В дорогу ...

(У третю річницю смерти В. Стефаника).

— Я йду, йду, мамо.
Пішов, бо стелилася перед ним
дорога ясна й далека ...
„Дорога“ — В. Стефаник.

Відійшов ...

Пішов у вічність, туди, де йде людина по скінченому життєвому шляху ...

Пішов туди, звідкіля не повернувся ще чоловік!

Пішов?

Ні!

Він житиме! Житиме в Україні! — Житиме в серцях старих і нових генерацій. Його Слово промовлятиме однаково сильно у всі часи.

Не вмер!

Він великий, могучий пройде століття, як справжній син нації,
як людина, що віддала своє найцінніше тому, в кого була її тягla,
неперервана природою історична лінія.

Житиме! Житиме його „Дорога“, яку він витичив для себе
і поколінь. Житиме його „Слово“, що говорить проречно про
його, як сина мужицького народу. Його „кленові“ смарағди роз-
сипатимуться пригорщами, сябитимуть рубінами по всіх бібліотеках
і віятимуть життедайною силою, цілющею водою опянюватимуть...
Його образ невмолимої смерти літатиме сірими тінями попід
стріхи селянської України однаково:

„Вікна в хаті отворяються. До хати всотується біла плах-
та, всотується без кінця й міри. Ясно від неї як від сонця.
Плахта його уповиває як маленьку дитину, вперед ноги, по-
тім руки, плечі. Туго. Йому леген'ко, леген'ко. Потім залізає
в голову і скобоче в мозок, всотується в кожний сустав і
мягенько вистелює. А накінець горло обсotує тугіше, все
міцніше. Вітром довкола шії облітає й обсotує, обсotує...“

(„Скін“)

Його „Сини“ вічно пектимуть диким болем тих, що їхня
„хата з-краю“, що до них ще й досі не промовила кров героїчної
епохи:

„Тату, каже — тепер йдемо воювати за Україну. — За
яку Україну? — А він підймив шаблев груду землі тай ка-
же: Оце Україна, а тут — і справив шаблев у груди — от-
тут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати.“

(„Сини“).

І батько „Синів“, син мужицької землі вічно буде прикладом:

„Сину, кажу, та є ще в мене менший від тебе, Іван, бе-
ри і его, на це діло; він дужий; най вас обох закопаю у цу
нашу землю, аби воріг з цего коріння Її не віторгав у свій
бік“. („Сини“).

Його кривавий біль, щоби ворог рідну землю „не ві-
торгав у свій бік“ — дійшов у „Синах“ до найвищого пункту
в цьому циклі. Земля у нього — це Україна! Символ Батьків-
щини — скарбниці мільйонів крепких та дужих синів!

Ієній з тонким відчуттям болю, скарги, гнету своїх. Поет,
мистець в оспіуванні покутського села. Чи тільки покутського?
Села цілої України! Художник слова, короткого, як сірі й суворі
осінні дні пригнобленого ворогом українського села.

Він поєт, що виспівав неарівняну поему, що дійшла до
найвищого апогею в його Ізмарагді: Землі! Саме тому —
житиме!

З його рідним селом Русовом, снятинського повіту, колискою
писменника, звязане буде назавжди його ім'я просте й суворе,
коротке й міле:

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК!

СІГМА:

Філософія політики і форми господарського життя за Освальдом Шпенглером.

„Занепад Заходу”, знаний твір О. Шпенглера, був написаний ще перед Світовою війною, а виданий в р. 1917. Шпенглер в цім творі доводить, що історія ділиться на історію примітивних культур і історію високих культур. Високі культури є: вавилонська, єгипетська, індійська, хінська, антична, орієнタルьна (в Малій Азії), маїв (в Мексику) і окцидентальна (в Західній Європі). Ці високі культури є організмами, що мають свій дитячий, молодечий, дозрілий і старечий вік. Кожна культура має щось в собі характерного, свій символ, що проявляється в мистецтві, в релігії і в науці, в політиці і в господарстві. Ту символічність мусить відчути, щоб можна було собі відтворити культуру в цілій її величі і блеску. Є хибою оцінювати культури одним лише нам питомим тим самим окцидентальним чуттям. Шпенглер накреслює оцінку культур на підставі властивих кожній окремій культурі її символів, порівнюючи їх і приходить до висновку, що кожна з них є замкненою в собі системою, яка не надається до порівняння з іншими культурами.

I.

Політика, це — життева сила, що вкорінена як ростина і расово звязана з краєм — вітчиною, — жene особи, роди, племена чи народи до могутності і слави, що жene їх навустріч будучності безоглядно, чи та принесе долю чи недолю, що призначає їм приналежне місце в історії. Все політичне є расове, діюче, все неполітичне в духовне, священниче.

Політика — це війна ведена іншими середниками, а не зброяю. Дипломатія і стратегія подібні до себе хитрістю, що її розвивають при своїх тягах нагромаджуванням резерв в запіллю, щоб дати своїм тягам підставу, а головно свою ціллю розбити противника.

Політика, так як і історія, є особиста. Рішують не засади, але особи; не ідея, але расовість.

Революції не роблять вимок, бо чи це цар чи вождь — це лише інші наави — правління дещо змінюється, але для тих, над якими правлять, не змінюється ніщо. Якщо народ не має свого власного проводу, це значить, що ним кермують чужинці.

Нема політично адібних народів. Є лише меншості, що творять в народі верхівку а вождем на чолі, що силою тримає правління в своїх руках. І так, як і в війську, політична сила народу залежить від його довірія до верхівки і вождя. Довіря означає тут інстинктивне зрешення критики. Але таке довіря має бути осягнене по-позитивними вислідами і традицією. І так, як і в війську, недоста-

ток адібностей у верхівці впливає негативно на психіку народу. (Авантурники, інтриганти, комедіянти, брехуни, обманці ніколи не можуть здобути довір'я народу. А якщо здобудуть владу, то тільки силою власної доброї організації в часах державного беаладдя. — Примітка С.).

Великі політики, подібно як і великі стратеги, в протилежність до мислителів, є мужі чину. В них бе той самий таємничий космічний такт, що і в сучасних подіях. Тому вони не можуть амілітися щодо лобіки подій. Вони їх відчувають і ясно видять, йдуть з ними, тільки їх кермуючи, ніколи їх не ломлючи, і тому осягають свої цілі без великих жертв. Сучасні духові течії приходять ім під увагу лише щодо впливу цих течій на маси.

Діяльність політиків обмежена просторово, цебто краєм, де вони знаходяться, народністю, до якої належать, і часом, цебто добою культури. Бо підставні форми політики дані расою, що цвіте в якімсь краю, і добою культури.

Великі політики — це огородники своєго народу, що стараються певні прикмети народу розвинути, інші притлумити.

Найважніше завдання політиків — витворити добру організацію і видали розпорядження, що їх сповнення приносить життєву радість. Вибрati відповідні, адібні характерні особи, поставити їх на чолі відповідних відділів, давати їм усно загальні розпорядження, лишивши до їхньої розпорядимості подрібне переведення, особисто їх контролювати, це прикмети великого політика. Добрим політиком і організатором був напр. Фридрих Великий. Системи і програми, паперові розпорядження не можуть обняти життя, голосення не можуть його відзеркалiti, бо життя змінюється з кожною хвилиною і тільки мистці можуть його духовно відтворити і то тільки при повній свободі форми й теми.

Тому виховання — це найсильніший середник великих політиків. Політичний провід мусить бути взірцем, що на нім виховується ціла організація. Бо честь, цивільна відвага і цивільна карність, характерність, ввічливість, тактовність, службові і товариські звичаї і форми тільки тим способом можна плекати. (Честь розуміється тут національна, цебто сповнювання обов'язків супроти родини, роду, племени і народу, честь, що виключає донос, шпіонаж, зраду народу. Товариські звичаї і форми розуміються тут ліпшого товариства, що виключають безличність, підлість, грубість. — Власна примітка С.).

Не кожна доба має геніяльних політиків. Тому завданням великого політика є витворити традицію, а саме витворення політичного проводу — гуртка, в якім збиралися б всі адібніші особи доби, що свої політичні адібності віддавали б на службу нації. Така політична традиція існує напр. в Англії, де в інститути тотожні середнім школам, де виховується молодь, що по скінченні високих шкіл дає політичних урядників і журналістів, з яких виробляються відтак політики.

На початку кожної культури, в феодальних часах, знаходиться буття в строго патріархальних формах. Політика дана расовим інстинктом і традицією. Це політика ціsarів, королів, князів, вас-

лів. Ніхто не думає змінити форму політики. Війни ведуться за розділення ранг при затриманні існуючого порядку.

Зміна настає, коли в дальшім розвою культури край покрився городами, в яких приходить до значення гріш і критичний дух. Війни тоді вже ведуться за зміну існуючого порядку. На місці феодальних станів боярського і священничого, повстають партії. В Антиці це були партії на форумі, в Орієнті це були монастирські релігійні секти — опозиції супроти цісаря і каліфа, в Окциденті це партії парламентарного стилю. Партії городські, ліберальні, це було ті, що увільнюються від станової традиції. Рівність членів партії став клічем в протиставленні до феодального інстинктового рангування. Бояри і священство переселяються до городів і живуть тут ще якийсь час, як упривілейовані верстви. Підстава партії — це програма. Політично-соціальні теорії рознивають цілий ряд мисливців, в Антиці від софістів аж до Платона і Зенона, в Орієнті комуністичне, але при тім строго релігійне письменство, у Візантії за останніх цісарів, в Ісламі за Абасидів, в Окциденті від Руссо до Маркса. Але на масу впливають тільки клічі і то тільки ті, що в них вона вірить. І не розходиться про те, чи теорії більше або менше оправдані, тільки про те, чи маса сильніше чи слабше в їх клічі вірить, чи більше або менше мучеників за ці клічі появляється. Творці політичних теорій зовсім щось іншого собі представляли, але зовсім інше в дійсності виходило. Тільки перші вибори при зміні державного устрою можуть віддати волю виборців. Потім організується у вибраній інституції верхівка, що бере кермо правління в свої руки і всі наступні вибори переводить в свою користь. В кінці з цілої теорії залишається тільки партійна організація. Стремління до могутності сильніше, як всі теорії. А якщо знайдеться велика особистість, то в ім'я тих теорій і клічів панує так незалежно, як коронований володар за феодальних часів. Раса перемагає духа.

Коли культура стає цивілізацією, коли вже повсталі великі міста, де гріш запанував над всім, що звязане з землею — краєм, а критичний дух запанував над релігією, завмирає поволі віра в політичні теорії.

Матеріальна користь тепер — це тихий самозрозумілий партійний кліч. Займатися політикою, значить поліпшити своє матеріальне становище. Про все рішав партійний провід. Визначнішими членами партії обсаджується впливові державні уряди, щоб забезпечити партії майбутність. Передвиборча агітація має вигляд військової мобілізації. Головним агітаційним середником були в Антиці промови на форумі, з настудіюваннями ефектами, як слово, іронічний сміх, з переборщеною хвальбою своїх сторонників, з таким же ганьбленням противників. В Окциденті головний агітаційний середник — преса, що відсунула на бік давнішу книжкову освіту. Що преса подає, в це читачі мусять вірити, про що преса замовчить, то для читачів не існує. Другий головний агітаційний середник, вже в усіх цивілізаціях — гроші. Грошей потребує партійна організація, грошей потрібно на виборчу агітацію, гроші потрібні для пекулення важніших виборців. Головне джерело партійного доходу

це капіталісти-спекулянти, що дають гроші взамін за економічно-фінансові вигоди, не зовсім чисті від обману чи лихви. Спекулянти на цих обманах чи лихві добре заробляють, партія мусить ручити за їх безкарність перед законом. Партий, а тим самим законодавство, стають залежні від капіталу. Політична могутність переноситься від явних законодатників тільки в скриті, приватні кола капіталістів. Закони, розпорядження видаються тепер в інтересі тих, що мають гроші. Це комедія чистої політичної спекуляції. Вони не мають програм, але мають плани, що повстали в потребі сучасного їм життя, тому до нього досконало приформовані і тому дають досконалі висліди. Вони видають розпорядження, організації переводять їх досконало в життя, бо таємничий голос крові дає організаціям відчувати їх життєву потребу. Голос крові, голос раси — це та сила, об яку розабивається міць гроша. Цей голос розноситься в колах, що зберегли ще традицію в часів державної досконалості, військової та політичної, коли політика велася не для якихось абстрактів і не для користі; — що зберегли ще в собі честь, себеопанування, карність, себежертвенність, плекання звичаїв і поведінки, а передовсім залізну волю до національного буття. Відповідно до символічності окцидентальної культури, це круги чистокровно-національні. (Шпенглер означав як народ етнографічну масу, що веде примітивне, безісторичне життя, як націю народ, якого буття є вже частиною всесвітньої історії. — Примітка С.).

II.

Родина — це основна одиниця роду, племені, народу. В родині перше місце займає жінка — мати. Жіноча політика — здобути собі чоловіка. Через чоловіка жінка стається мамою дітей, будучницею родини, й долею. У ацтеків і у римлян звеличувано жінку по пологах святом в той сам спосіб, як вояка, що прийшов по війні до дому. В естві мужчини є щось двоякого. Є танці любовні і воєнні, є лірика любовна і воєнна, є трагедія любовна і політична. Чоловік піклується за родину і за цілій гурток родин, громаду, край чи державу. Харчування і війна, господарство і політика — це плід раси в протиставленні до релігії і науки, твору духа.

Існує господарська і політична доля, так як в релігії і науці засада причиновости. Але господарство — це кужілева сторона буття, політика — мечова. Господарство — підстава буття, а політика його вислів. Господар хоче бути багатим, політик — могутнім. Хто має на увазі тільки господарські цілі, той має при більших політичних зворотах втрати. Так було в картаїнцями в римських війнах, так було з американцями в світовій війні. Бо ще ніщо не значить, що хтось: одиниця, чи народ, добре відживлений і добре одягнений, але чим він є, як політична сила. Господарство вязане з політикою. Війни в передісторичній добі і на початку культури кінчаться грабованням, в пізнішій добі культури відповідними го-

сподарськими умовами. За дипломатичними договорами слідують господарські, господарські договори основуються на політичному підкладі.

Первісне господарство в передкультурній добі полягає в ула-скавлюванні звірят, в плеканні рослин, в використанні прикмет не-живої природи, як вогня, металів, каміння, дерева, звірячих костей, шкіри; все це переплетене релігійним і політичним змислом, але перемішане між собою, не творить цілості.

З культурою, що настає, набирає господарство сталих форм. В феодальний добі політичне і релігійне життя має в боярах і свя-щениках своїх сталах носіїв, в замках і святинах свої осередні місця і тим самим свої визначені цілі. Також господарське життя плине в несвідомо сталоі кориті. Майно заключається в посіданні ріллі, пасовиськ, мисливських і риболовських місць. Підстава госпо-дарства — селянство. Окрім нього пастухи, мисливі, риболови, що є інже звязані з краєм.

Обіг добра є вислів для первісної торгівлі. В торговельних містах переводиться лише виміна добра. Торговельники це лише посередники при виміні добра. Добро оцінюється за його якістю, бо добро має ціну лише для тих, що його потребують.

Так буття затримується в камінних будовах, що повстають в дальшім розвитку культури міст. Звідси перебирають провід істо-рії, гріш і критичний дух. Героїчне і святе стягається в містах у вузькі круги. Політика і релігія затрачують свою символічність і перемішуються з господарством і науковою. В містах оцінюється вже все за заняттями. З боярів повстають військові старшини, по-літичні урядники і судді, із священиків — вчені, лікарі й техники. Ремісництво сильно розвивається, повстають щораз то нові роди ремісників, що перетворюють земельне добро на товар. Місто від-межовується і зриває звязок з провінцією — землею. Провінція має лише додавати сирівець. Товар продается за гроші. Гріш — це щось абстрактне, як число в математиці, тому думання в гро-шах подібне до думання в числах. Математика в кожній культурі інша, тому і гріш в кожній культурі інший.

Антична математика була наукою про величини і форми тіл. Античний гріш був цінний предмет, звичайно золотий або срібний, що його можна було на руку положити. Античне майно представляли аложенні на однім місці цінні предмети.

Окцидентальна математика полягає в безмежній, безвимірній просторовості, що в ній поодинокі місця-точки визначаються функцією рівнянь, ці рівняння е заложені на системі координатів; ви-хідну точку системи можна вільно вибрати; рівняння дають необ-межену кількість чисел, що разом представляють безконечні прости чи криві лінії. Окцидентальний гріш — це нота, цебто посвідка державного банку, що його подвійне книговодство стає системою координатів; вихідною точкою цієї системи є сам державний банк; система своїми координатами із занесеними там „+“ і „—“ може простягатися на цілий світ, золото, — давніше і срібло — є тілько одним з „+“, далеко не найважнішим. Це відноситься також у від-повіднім зменшенні до кожної іншої фірми в державі, що може

видавати, — а були випадки, що і видавали — свої власні знаки — ноти. Окцидентальне майно є функцією праці власника. Маркс помилувався, коли брав в увагу виключно послугуючу працю робітника; бо ця послугуюча праця це лише функція наказуючої праці інженера і провідної організаційної праці фабриканта.

Торговельник тепер вже пан, бо в його складах лежить на продаж товар, що ціниться за скількістю.

В клекотінні великих міст культура тратить зовсім багацтво і чистоту своїх форм. Культура стає цивілізацією. Елементи господарського життя випливають на верх і ведуть свою гру з рештками — високофоремної і строготрадиційної політики. Суверенний тепер критичний дух бере релігію між обекти свого пізнання. В житті, що служить господарському заспокоєнню, запановує холодний і критичний настрій. Кожна ідея мусить бути передумана на гроші, щоб могла бути вдійснена. І ідея ціниться тим, які гроші вона може принести. Тому це доба розвитку техніки. Ремісництво обертається в промисл. В окцидентальній культурі відповідно до її символу розвивається машиновий промисл, що зміняє поверхню земної планети. Організатори промислу стають водночас його осередком. Веде дух, а не руки. Інженери — пани машин та її долі. Робітнича кляса існує тільки в головах теоретиків-економістів і партійних політиків. В дійсності це послугуючі сили в фабриці, торговлі, в земельному господарстві, в копальнях, на дорогах, на кораблях і т. д.

Взагалі національно-економічна література оперує окресленнями, законами і системами, що їх витворили англійські економісти від Сміта аж до Маркса при аналізі тогочасного англійського машинового промислу, йому сучасної світової торговлі і капіталу і то лише з углядненням матерії, але без огляду на людей. Тому ці окреслення, закони і системи відносяться лише до господарського думання англійської цивілізації. Тому ці закони і системи як вчення оперті на засаді причиновости при застосуванні до господарської дійсності, не вправляються. Застосовувати ці окреслення, закони і системи до іншої доби окцидентальної культури або до інших культур — це абсурд.

Промисл все ще залежний від землі. Він має свої сталі місця-осідки і свої джерела, що йдуть із землі й матерії. Високі фінанси вже від землі зовсім вільні. Банки а з ними і біржі розвиваються тепер на велику скало завдяки потребі кредиту, якого потребував промисл, що розвивається. Поміж промислом і високими фінансами зводиться тиха, але безпощадна війна. Гріш переміг колись землю, згодом ремісників, гріш несе перемогу і над промислом. Настає диктатура гроша. Гріш веде тепер війну з самою політикою і довший час тріумфує як переможець. У великих містах за гроші можна все дістати. Давніший блеск, плеканий на дворах боярських і королівських, перемінюється тепер на всім за гроші доступний комфорт. Погоня за комфортом степенує потребу гроша. Загальна працевла норма збільшується як до обрасілених. Але гроші має тільки меншість, що працює грішми. У великих городах поруч високо духовного життя знаходиться зовсім примітивне, поруч

високо комфортного — дуже бідне. Цей контраст обсерували античні греки в єгипетських великих містах, і ще досі можна спостерігати в хінських і індійських. Перемога гроша над політикою — це його найвищий, але і останній успіх. Бо в хаосу, що тепер поширюється в політиці, виринають могутні постаті, вожді — Цезарі, — а об них і об організацію ними витворену розвивається потужність гроша.

Так в основних рисах представляються погляди покійного Шпенглера в області філософії політики і зміни форм господарського життя, що їх філософ висловив в останніх розділах відділу „Держава“ своєї великої праці про занепад Заходу.

ЧИТАЧ:

Новини української літератури.

I.

Перша абірка віршів *Оксани Лятуринської* „Гусла“, хоч і вийшла в друку на початку минулого ще року, але цілий ряд бурхливих подій, що в того часу пройшов над Україною, не дав зможи звернути увагу й обговорити на сторінках преси цю видатну появу, якою без сумніву являється абірка Лятуринської.

Вірші Лятуринської в першу чергу дуже цікаві тим, що в них в високою мистецькою досконалістю, а разом з тим і з глобокою людською ширістю виявляється душа і світовідчуття української жіночості нашої вояжничої націоналістичної доби.

У своїй незвичайно влучній присвяті Лятуринській, друкованій ще у львівському літературному часопису „Нашередидні“, Стефанович цілком слушно наближував творчість Лятуринської до „Слова о полку Ігоревім“, заявляючи —

але найкращими у неї
словополіківські ковилі,

та що в її віршах всюди відчувається висока жертвеність посвяти себе геройчному чинові оборони власного народу і краю:

стріла і лук на поготівлі,
а в серці стягі і мечі.

* * *

От як виглядають у Лятуринської проводи сина матірю на війну, де мати, виряжаючи сина, говорить:

Я вигладжу турбот сліди,
Ідуть друзі — ти іди!
Чи матері заборонить,
Щоб не продовжити хоч мати?

Щоб не припасти до стремен
З словами ніжними, як лен.
Благословінь не дать на путь?
Хрестом не огорнуть?

Лятуринська тимчасом ще не пише й не вгадує про перемогу, лише сти-сненими устами твердо й переконано заявляє:

ва поляглих у бою
в серці пімсту затаю.

Неначе передчуваючи масивний і здебільшого „безіменний” загин карпатських січовиків, Лятуринська ще перед трагічним упадком Карпатської України писала про жіночі молитви по тих, що згинули:

Підводилися руки вгору,
Сухі уста переривали:
„За тих, що згинули від мору,
За тих, які в боях упали”.
І били постаті поклони
за тих, що потонули в морі,
за тих, що невідомі в сконі...
Беззвучно плачучи, в покорі
схильялися сестри і вдовиці
і матері і нареченні
і кашав воск із восковиці
за тих, що вдали безіменні.

Одним з найкращих віршів цієї збірки є той, де вбитого в бою вояка зустрічає по смерті святий Юрій:

І зринув кінь у височину,
як в віхідній абріу,
і дух твій вбраний в кармазин.
І запитав Юрій:
„Що мав ти над життя дорожче?
Що на землі досяг?” —
Я воїн був, Побідоносче,
доніс свій золот-стяг.

В другому вірші дівчинка згадує милого, вбитого в бою:

Вже не чекати гостя з Лугу.
Дми, вітре, вітре, вій!
Як цілий світ, велику тугу
Не понести самій.
Не розказати про беамір горя
Тій далині німій.
Ні іннить місяцю і зорям
Мій жаль і смуток мій.

Вірші Лятуринської вражают своюю надзвичайною ощадністю в словах. Мабуть кожен інший поет, (за винятком хіба одного давно вже замовленого О. Ольжича) пішучи про смерть вояка і зустріч його з святым Юрієм, не вмів би цього в скромному просторі вісімох друкованих рядків, як цього з неавторитетною мистецькою силовою й виразністю здолала досягти Лятуринська.

II.

Перша збірка одного з наймолодших закарпатських поетів Івана Ірлявського „Голос Срібної Землі”, що вийшла дещо раніше від збірки Лятуринської, так само „загубилася” у ширі дальших подій.

Ця збірка в своїй цілості відверкало настрої й поривання української молоді, не конче лише за Карпатами, що народилась коло 1920. року, а митується перед 1940. В цім полягає передовсім її значення, як „людського документа”. Вона, при всій сісій подекуди ще майже дитячій недовершеності, говорить багато і за багатьох.

Молодий поет уважає завданням свого покоління:

Забути горе, — полюбити гнів
помінно нині сильне покоління,
щоб гордо йшло до свого управління
крізь дні і полумя років.
Ще в невідомім наш побідний спів,
Серпанком вкриті золоті ваграви.
Та знаєте, що наш народ дозрів
до власної держави!

Згадуючи свої шкільні роки, перебуті у великих недостатках, поет звіршило визначає момент народження в ньому великого почуття — любови до Батьківщини:

Так біг я ранком все до школи,
голодний у зимі й недуж,
щоби добетися до долі.
Шумів журліво буйним полем
холодний Уж.
Ласкаво я глядів на хвилі,
а у душі думки снували:
О, Україно нещаслива,
Тебе в цей час — час бурь і злив,
я покохав.

Пізніше це почуття в нім ще більше зросло. В сонеті „Україна” поет проголошує:

Сьогодні відчуваю в слові я
цім, що моя істота воєдино
зілляється, живе ним: Україна —
грядучих днів і слава і життя.

Глибока, змістовна пекуча любов поета до Батьківщини й ворожнече до неприятелів висловлюється у нього близкавично короткою формулою:

Любов — своїм, а ворогам — відплати.

Одним з досконаліших і мистецьких довершених віршів цієї збірки слід уважати „Манастир“, де поет дав ряд виразних і яскравих образів старої святині, в цілком новому сприйманні:

Передо мною манастир:
минулих світlostей скарбниця —
старі пергаміни, листи,
забуті таємниці . . .

Довкола в дверкалі води
до мурів шлях, як тінь галузи,
і сонця промінь золотий
та водограю плюсніт.

Перелітала й тут весна:
над церквою блакить барвиста
і хор птахів, уставши з сна,
свіває межі листям.

Величний, незвагнутий час
сліди свої отут полишили,
за тих щоб слава береглася,
що у борні, не в тиші . . .

Бо недалеко громи бути,
життя відповіда на запит:
ті, що мовчали, — месть кують,
новітні креслять мапи.

Це дійсність. — не примари й сон,
хоч дійсність лята і жорстока,
що там десь, — скоро й тут — вогонь,
та сильних мужні крохи.

Передо мною манастир:
я чую спів, то анов прохльони,
то поклик, що зове в ряди
далеких легіонів.

І знаю я, що в день один,
як вісті молоді прилинуть,
аж буде треба, то з святынь
поробимо твердині.

В іншім вірші, написанім на тему старої казки про багатиря на розdroї ріжокі трьох доріг Ірлявському також пощастило старий образ оживити новими барвами:

Прозорий день, барвиста голубінь
далекий ліс — далекі чорні очі . . .
застиг у чвалі білогривий кінь . . .
ось вершник стяг стремена і зіскочив,

Перед вершником — як і за старих часів — три дороги в трьома ріжними написами-таблицями:

віщує перша радісне життя,
багацтво — друга, третя — бурі люті.

Але вершник свідомо вибирає останній шлях — шлях лютих бурь, — відкидаючи шляхи радості і багацтва:

Всміхнувся вершник, — схаменувся він, —
той лицар, що віками тільки нідін,
не знов мети, ні волі, ні стремлінь,
і ніколи й не мріяв, щоб пронідів.

— Передо мною три дороги в даль,
три долі, що приманють незнанням,
та де ж є дійсна радість, де печаль,
який з шляхів — шлях сильних і титанів?

Ось криється й тепер у цих словах:
багацтво, радість — золота примана,
та на яві той тільки, що прорвав
ворожий наступ, не впаде в кайдани!

Століття! Ворожнечою дзвенить
історія ва їми, незабутні!
Ми не башали воринів ясних
в ярмо неволі, в мовчанку закуті.

Та хай на днях знеславлення — іржа!
вже геній наш караючи як грім став,
за ало, ганобу буде — бій! Душа
бажає сел для підбиття і північи! —

Прозорий день, барвиста голубінь . . .
на роадоріжжі зершинків мільйони . . .
і чути зов: на шлях прямий! у бій!
До булави! До рідної корони!

Так з старого образу вершника — Іллі Муромця на роадоріжжі трьох
степових доріг — Ірлянський здолав створити новий не менш могутній та
величний образ — новітнього українця, пробудженого новітньої України,
що торує шляхом геройчної боротьби й аусиль до ясної мети.

III.

Творчість Ф. Потушняка (*„Таємничі вечорі”, „Можливості”*, давніше,
в р. 1934 — *„Далекі вогні”*) цілковито відмінна, принаймні на перший погляд,
від творчості переважаючої більшості сучасних молодих українських поетів.
Зачитаний у французьких надреалістичних авторах, Потушняк лише зрідка
дає можливість одразу зрозуміти себе або сприйняти чар його поезій, що
його вони інколи справді таки мають. Більшість його віршів аж занадто та-
ємничі і переважно неможливи, почасті — через свою таємницю неясність,
почасті, і то на жаль дуже часто, — через невпорядкованість стилю та ви-
слову — недбалість мови.

Збірка *„Таємничі вечорі”* розбита на три циклі, назви яких згучать од-
наково містично й магічно: Таємничі вечорі, Дзвони з півдня, Магічні далечі.
Спробуймо спинитися на лекших для сприйняття, зрозуміння й позитивної
оцінки моментах творчості Потушняка.

Інколи, і то здебільшого мабуть під впливом українських (Рильській,
Антоніч), а не чужовесників авторів, Потушняк досягає справжньої мальовни-
чості образів.

Наприклад:

Склонилася далеч на ослін,
До хати гість зелений кітер . . .
(Гості)

Вплив порівнююче раннього Рильського (доби *„Синьої далечини”* та
„Тринадцятій весни”) можна припустити хоч би в таких строфах *„Таємни-
чих вечорів”*:

Вийшли в ліси зеленою сині,
У тиху тінь далекі подорожні,
Співають в листо птиці голосні,
Як синій плат далечина сьогодні.

Поляна, луг, а там білі дім,
Діачино рожко, дай води напитись!
Упав листочок з сині . . . а на нім
Маленьке серце далеччю повалі.

Натомість впливом творчості Антонича доби *„Трьох перстенів”* передні-
тій не один вірш *„Таємничих вечорів”*, от хоч би й такий:

Високий дуб у бурі гнететься,
Мечем далеких громів промінь
Над світом аломанам здійметься,
Вода червоний леже корінь.

Червоні лица дня зараді
І клапті сонця на березці,
На розвалені чорні снали
Відходять збочем день по стежці.

Хлопчина блідий неполоволі
Біжить доріжкою додому,
Зсланий ожів ожев у полі,
І грійне длеється ячання грому.

Антонічівський *„хлопчина з сонцем на плечах”* тут ніби опустив лемків-
ські гори й огинувся в березовім гаю між Білками та Особом на Закарпатті . . .

Для ріжноманітності поруч з вгорі наведеними літніми мотивами „Т. ве-
чорів” наведемо ще один неначе зимовий:

Бездонне небо, хмурій руїни,
Віків далеких хід, спинений рантом,
З похмурих гір крадуться білі тіні,
Снігів танцюють над полями клапті.

Упали крохи в давнікій століття,
У бою впало все лыцарство сміле
І круки чорні на дубове віття
Для відоочинку грудами насіли.

І так знова у памяті суворій
Повстане день, у полі хуртована,
Самітна в хатці, десь ранком, на зорі
Старенька мати дожидав сина.

Залишається скласти кілька слів про третю, останню збірку Потушняка — „Можливості”. Надреалістичний характер майже всіх уміщених у ній віршів є поза всяким сумнівом.

Не будемо нарікати на частий брак логічної послідовності образів — надреалісти відкидають логічну пов'язаність. Скоріше треба шкодувати, що мовна й ритмічна недбалість автора нівечить більшість його речей. Проте інколи можна натрапити на щасливі порівняння, поодинокі образи, подекуди навіть строфі.

Досить оригінальний й малювничий вираз:

Дощовий день під пропором тумана.

бо порівняння:

Земля як вбогий кусень хліба чорна.

Так само поні руху ридки про світанок по місячній ночі:

Єдиний взмах і зорі в високості
Упадуть від як срібнобілі брості.

З приемністю визначаємо ще несподіваний і сміливий вислов про те, як —

Вітру бистрохорій лет
Волосся срібне снам розв'ява.

Натомість звичайніше згучити уособлення часу над нічними полями:

Знов над полями крадькома
Проходить час в німій задумі.

Є певна тострота спостережливості у Потушняка в описі бурхливої ночі, про те як ллеться „дощик на чорні аморшки нав”, про те як вітри відбиваються в калюжах, а близкавиці освітлюють видноколо:

Ували зорі в воді каламутні,
Стрілами даль осяяна взамін.

(Давна ніч).

Дуже урочисто згучити рядки:

Проходин тихо віща й неаемна
І кожний крок то вічність променіста.

Молодість авторову дається відчути, як це не дивно, саме в цій найпівнічнішій третій збірці частіше і яскравіше ніж в давніх двох збірках:

Пошлини за грань чудесну,
Розпусти ясні вітрила!
Білій лебідь — юна весна
Юні крила вже розкрила.

Це саме відчувається наприкінці іншого віршу про початки літа:

I поєній пісні синій храм,
В душі зелений промінь чуда,
Несу, зелені далі, вам
Я серце — квітку в моїх грудях.

Ще в іншім місці автор говорить:

У срібних подихах весни
Я духом юним відживаю.

Цілком веначе відгук „Трьох перстенів“ Антонича бренить строфа Потушняка:

Вже колосистим полем, на шляхах
Відводять вечір сонце на припоні,
Із золотою ріжкою и руках
Шукає літо злотограві коні . . .

Дуже переконливо й циро промовляє автор в одній нічній поезії:

Щось кличе в темінь відійти,
В неизнане в мраках на просторі,
Себе новою віднайти
В твоїм глибокім, вічнім зорі . . .

Часто можна зустріти у Потушняка щасливс поєднання чару довколішніх обріїв в настрою поета:

За плечами поле синє,
Синє небо, сині гори.
В нейідоме думка лине
Ген за воряні простори.

Певну частину неякостей в тексті „Можливостей“ треба мабуть віднести не так на рахунок автора арештою, як друкарні Рота в Севлюші, що не менш недбало, як давніше друкарня Моріца Гланца в Іршаві супроти „Далеких вогнів“, виконала своє друкарське завдання супроти останньої абірки поезії Потушняка.

Мистецький відділ Музею Визвольної Боротьби України.

Мистецький відділ Музею ВБУ в Празі розташований у верхньому поверсі музеюного дому (в Нуслях, на Горнимировій вул. ч. 6), де займає одну велику салону й п'ять менших кімнат. В цьому відділі, завдяки старанням незмінного директора Музею — відомого мистецтвознавця проф. Дм. Антоновича, вібраці — в оригіналах або репродукціях — праці майже всіх українських майстрів, а особливо тих, що жили й працювали на еміграції. Кількість виставлених експонатів, приступних для востійних оглядів публіки, досягає кількох сот ріжких мистецьких річей багатьох майстрів, по дві-три кожного.

Правда дехто, як нир. проф. В. Масютин представлений у вітринах цілими серіями своїх медальних рельєфів, що їх він розпочав перед кількома роками на основі грунтовних історичних студій і над закінченням яких проводжує працювати й далі. В цих серіях медальних портретів маємо гілсові черніві відливи українських гетьманів, запорозьких кошових, культурних діячів і т. інш., а саме: Князя К. Острожського, Митрополита П. Могили, Райки Могилинки кн. Вишневецької, Тараса Трасила, Сулимі й Павлюка, Нестора Морозенка, Б. Хмельницького, Ів. Виговського, Д. Многогрішного, Ів. Самойловича, Ів. Мазепи, П. Полуботка, П. Орлика, С. Палія, Ів. Скоропадського, Д. Апостола, К. Розумовського, Дм. Вишневецького (Байди), Петра Іваненка (Петрика), Ів. Сірка, К. Гордієнка-Головка, П. Кальнишевського, Северина Наливайка, Яцка Остряниці, Мих. Дорошенка, Сам. Кішки, М. Залізняка, Гр. Лободи, Максима Кривоноса, Ів. Богуна, Мих. Кричевського, Дан. Нечая, Орини Завісної й інш.

В музейних колекціях є також і інші мистецькі праці проф. В. Масютини, насамперед його відомі гравюри гетьманів — Б. Хмельницького, І. Мазепи й П. Скоропадського та С. Петлюри; серед скульптурних річей В. Масютини ввертає на себе увагу погрудя Б. Хмельницького.

В салі Музею, де виставлені скульптури, особливо визначаються праці покійного українського майстра-емігранта Степана Колядинського,

який так несподівано унірвав своє життя на чужині. Його жіночий портрет (мармур), чоловіча голова (дерево), дитина з яблуком і проект пам'ятника літунам (гіпс) виявляють творчість дуже талановитого і цілком підготовленого майстра. В цій же колекції різьб бачимо гіпсовий автопортрет І. Севери і його ж роботи портрет композитора Яніменка (почернений гіпс), кілька майолікових праць проф. К. Стаковського (бізон, пелікан, пінгвін, курка) і його ж гіпсову групу молодих левів. Деякі з цих праць були окрасою інавгураційної виставки професорської групи правъкої „Студії“. Тут же бачимо по кільки праць: Е. Нормана, О. Лятуринської, К. Антонович, Юр. Русова (я. інш, гіпсовий портрет дра Д. Донцова), П. Шіліна, С. Василіва й інш. А найбільше праць в цих скульптурних колекціях в буковинського дра Оп. Шевчука (лич, лікаря з фаху, що довший час працював і виставляв свої праці в Німеччині, де вони користалися особливим успіхом). Цілком окреме місце займають декоративні скульптури Стебененка (великі гіпсові голови Т. Шевченка, І. Мазепи, І. Підкова).

Крім того, цілій ряд портретних різьб приміщено в читальні музею. Тут бачимо найновішу працю О. Лятуринської — великий гіпсовий портрет С. Петлюри, також портрети ген. Мих. Омеляновича-Павленка (ст.), ген. Вс. Петрова, проф. Дм. Антоновича і У. Самчука — всі роботи молодої різьбарки Н. Левитської, й нарешті студії др. Юрія Русова — портрети покійного Ігоря Лоського й популярного Драгомановиця Михайла Мухвина. В читальні ж налічується і великий медальйон з рельєфним портретом покійного львівського професора Ом. Огоновського, що його передано до музею разом з своїм портретним погруддям роботи визначного чеського різьбаря Фабіанка проф. др. Ол. Колесса.

Серед оригінальних гравюр в спеціальній колекції проф. Дм. Антоновича виставлені праці С. Мака (чоловічий портрет), М. Кричевського (краєвиди з Карпатської України), В. Касіяна, дереворити С. Налівінської, О. Рубана, В. Цимбала, І. Іванця й інш. В цій же колекції виставлені й гравюри — відпечатки: пок. В. Ковжуна — видавничий знак „Громади“ й проф. І. Мозалевського — печатка Українського Університету в Празі. З старих гравюр в музеї виставлені три: 1) С. Боброва — портрет Бортнянського з мініатюри Боровиковського 1885. р., 2) Л. Жемчужнікова — українська дівчинка і 3) портрет З. Корнілова в образі св. Єфрема 1705. р. (дар акад. Ст. Смаль Стоцького п. Евг. Вароному, переданий до музею ВБУ).

Але з гравюрного матеріалу музею за браком місця міг виставити лише дуже невзначну частину тих великих колекцій, які він вібрал свого часу — в звязку з виставками української графіки в Берліні й Празі 1933. р. — і потім безнастанно продовжував поповнювати.

З оригінальних рисунків виставлені в музеї праці Мик. Бутовича, І. Іванця (портрет бунчужного Ф. Пушкаря), Я. Фартуха, В. Касіяна (великий портрет Володимира Великого), Ю. Балицького (поворот запорожців до дому), С. Колядінського, Од. Новаківського (портрет Митр. А. Шептицького), С. Мака (портрети акад. І. Горбачевського й отамана І. Коссака), П. Омельченка (смерть кубанця Рябовола), П. Холодного (шкіц висідання Ради Республіки в Тирнові), В. Хмелюка й інш.

Спеціально з колекції портретів в музеї виставлені деякі праці з таборів полонених у Німеччині за Світової війни. Серед них бачимо дуже ефектний портрет українського козака — полоненого пензля також полоненого французького майстра М. Дебека. З того ж часу походять і праці Т. Беренянка († 1918. р.) — портрет Мих. Грушевського та В. Сімовича з Онівцем — а також І. Бабія — портрети таборових аматорів театру, одного в чоловічій ролі, а другого в жіночій. Майже ціла стіна в одній з кімнат музею виповнена образами іконостасу великої таборової церкви в Раштаті. Пензля С. Мака виставлені великі портрети доц. Ол. Коваленка з В. Бачинським і проф. Дм. Антоновича, М. Кричевського портрет режисера Ол. Загарова; кілька портретів роботи К. Антонович, а саме — великий портрет акад. Ст. Смаль Стоцького, акад. Дм. Багалія, проф. І. Борковського (всі олійними фарбами), проф. А. Артимовича і Дм. Бортнянського (акварелі), премера Б. Мартоса (настель), В. Біднова і інш. Крім того, в

портретній колекції Музею виставлені ще праці Я. Фартуха (портрет др. Романа Іванця), М. Омеляновича-Павленка мол. (портрет соти С. Косара), І. Кобринської, Г. Мавепи-Ковалевої (дуже ефектний портрет панни др. К.) і т. д.

Багатьма майстрами представлені виставлені в Музеї авварелі. Серед них є графічна акварель проф. І. Кулєця, праці В. Переображеного з Парижа (проект театральної декорації — орієнタルний мотив), Н. Геркен-Русової (каплиця в Ізмаїлі на березі Дунаю, де війшовся цар Микола I. з представниками Задунайської Січі), Васюти (могила й хата Т. Шевченка), М. Морського (проекти українських гральних карт), Ю. Балецького (вівія на козацьких могилах), проф. С. Тимошенка й арх. А. Корнійчука (проекти українських будівель), П. Громницького (осінній краєвид викінчений в Йозефовському таборі), Г. Яковлевої, І. Іванця (кінна стежка УГА в зимі), В. Третякова (морський краєвид в Бретані), М. Кричевського (гірський краєвид у Франції), А. Фрищенка (в царгородській мечеті), І. Сошири (красовид у Володимиру Волинському) й інш., між ними й невідомого автора (полоненого в Раштатського табору) кольорова гравюра козака Мамая.

З краєвидів і сюжетного малярства виставлені ще праці О. Шатківського (Видубецький монастирь), проф. П. І. Холодного, дві Ол. Новаківського, Богдановича (козацька могила), М. Решетила, Б. Лепкого (Кобзар, Гамалія), Е. Ведмеди, В. Цимбала, І. Іванця (краєвид в Йозефові й цвинтар в Нім. Яблонному), Юр. Русова, В. Касіяна (Ляцькі "Табори Смерті"), Н. Геркен-Русової (морський берег в Соренто й Версалі), М. Тущицького-Рудої, К. Антонович (Баба Юриха), І. Кобринської й інш. Серед малюнків мертвої природи особливо назначається Т. Мавепи — стіл заставлений квітами.

Окреме місце в мистецькому відділі Музею займають експонати народного мистецтва орнаментального й інш., серед яких є дуже рідкі вироби керамічні, ткацькі, різьбарські й т. п. Є тут насамперед одинока щодо повноти колекція виробів керамічної й різьбарської майстерні полоненних в Раштаті; ця майстерня функціонувала там за Світової війни під мистецьким проводом проф. М. Парашкука.

Досить багатою є також збірка народних вишивок з різних українських земель, а також само українських писанок, предметів народної ноші й побуту. В останній час Музей одержав в дар від др. Яр. Коважової старовинний килим, а тканині якого слідить не тільки орнаментальний, а й портретний мотив, про що досі не було відомо в фаховій літературі.

Культурна хроніка.

Дня 19. листопада 1939 р. представники всіх українських Національних Комітетів в Генеральному Губернаторстві оснували в Кракові видавниче Товариство „Українська Книга“, якого провід обняв др. Володимир Кубійович. Т-во негайно приступило до зібрання фондів, щоб видати найпотрібніші підручники для новоідкритих українських шкіл та відповідні книжки з українського письменства. Згодом донелось відлучити видавництво, як торговельне підприємство, від товариства, що має перш за все культурні завдання. Для ведення самого видавництва основано торговельну спілку „Українське Видав-

ництво“, якої головою Надаїрної Ради є теж др. В. Кубійович, а директором др. Е. Ю. Пеленський.

„Українське Видавництво“ видає:

1). „Краківські Вісті“, народний часопис для Генерального Губернаторства, що виходить двічі в тиждень під вedenням начального редактора Л. Хомяка.

2). „Малі Друї“, місячний часопис для дітвори, під вedenням відповідального редактора Мирона Гошівського в численними добірними ілюстраціями відомого Ека (Еварда Козака), редактора сатир. часопису „Комар“ у Львові.

3). „Юні Друзі”, часопис для дорослої молоді.

Окрім цього „Українське Видавництво” видало вже багато підручників та книг:

„Буквар”, перша книжечка для I. класи всеслюдних шкіл. Нове, перероблене видання, Укр. В-во, Краків 1940, 8°, стор. 104 в числі ілюстраціями.

„Українська читанка” для III. класи всеслюдних шкіл. Нове, перероблене видання. Українське В-во, Краків 1940, 8°, стор. 112.

Володимир Полянський: „До сонця”, початки письма й рахунків для старших. I. випуск, Видавничє т-во „Українська Книга”, Краків 1940, 8°, стор. 32 в числі ілюстр.

„Календар-Альманах” на 1940. рік, „Українське В-во”, Краків 1940, 8°, стор. 92 + портрет Гітлера.

„Стінний Календар” на 1940. рік з портретом та поезіями Тараса Шевченка, виданий у століття появи „Кобзаря” (1840—1940), Краків 1940.

Календарець на 1940. рік. II. наклад „Українське В-во” Краків - Нім. Перемишль 1940, 7.5×11 см., стор. 32.

Календарець на 1940. рік. III. наклад, „Укр. В-во” Краків 1940, 10×11.5 см. стор. 16.

„Народний Колядник”, — Народна бібліотека ч. 1. „Укр. В-во” Краків 1940, 16°, стор. 26 тексту + 3 стор. ноти.

Степан Руданський: Слівомовки”, — Народна бібліотека ч. 2. „Укр. В-во” Краків 1940, 16°, 40 стор.

Марко Вовчок: „Степовий гість”, — Народна бібліотека ч. 3. „Укр. В-во” Краків 1940, 16°, 24 стор.

Портрет Тараса Шевченка роботи проф. Мате (ротогравюра), формат 35×50 см.

Листівки: Святий Володимир Великий і Свята Ольга, Святий Юрій, Свята Ольга, імажині Україні кисті мал. А. Наконечного. Листівки єлькабаревні, а також із золотодруком.

Український Науковий Інститут в Берліні видав „Німецько-український мішеньковий словник в опрацюванні Ганни Наконечної. »Deutsch - ukrainisch Taschenwörterbuch«. Im Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin. Bearbeitet von Hanna Nakonetschna. Otto Hartmanns, Leipzig 1939, 12°, 175 стор.

Рівнож в Берліні вийшли два цінні словники: 1) Німецький і український військовий словник, аложений соти.

Іваном Ільницьким-Занковичем. Johan Ilnytzkyj-Zankowytzsch, Oberlt. a D. der ukrainischen Armee: »Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch«. Verlag Bernard & Graefe, Berlin 1939, 16°, стор. 504. 2). бгож „Німецький та український летунський словник”. »Deutsches und Ukrainisches Fliegerwörterbuch, Verlag Bernard & Graefe, Berlin 1939, 16°, стор. 205.

Накладом часопису „Пробоем” вийшов вже в двох накладах „Кишеневський календар ПРОБОЕМ на рік 1940”, зредагований Іваном Ірлявським. „Книгообірня Пробоем” ч. 4. Прага 1939, стор. 46+18 исланечат.

В-во „Українська Родина” випустила два ашитки „Самоучника німецької мови” Софії Будкової, Прага, 16°, стор. 16+16.

В Празі вийшла недавно монографія генерала М. Омеляновича-Павленка: „Зимовий Похід 1919-ХХ-1939; накладом групи учасників Зимового Походу в Празі їй Нью-Йорку, В-во „Stilus“, Прага 1940, 8°, стор. 52. (український і німецький текст).

Відділ молоді при „Українській Колонії” в Братиславі видає неперіодичний літографований часопис „Юнацтво” (появилися дотепер 3 числа).

В-во Юрія Тищенка в Празі випустило в серії „Піванай суй край” краєзнавчі провідники пера дра Волод. Січинського про Бардів і Зборів з чис. ілюстраціями. „Бардів”, 16°, стор. 28; „Зборів”, 16°, стор. 24.

В-во Ю. Тищенка випустило теж серію шести листівок Галі Мазепи на весняний мотив в двох барвах.

В нім. журналі »Südostdeutsche Forschungen« (чис. 2, річник IV.) поміщена стаття Й. Ністора п. а. „Румунсько-українські відносини в Іхньому історичному розвиткові”.

Чеське видавництво „Мелантріх” в Празі видало зібрані твори чеськ. письменника Карла Яромира Ербена в кількох томах. В IV. томі п. а. „Словянські казки” вміщено 17 перекладів українських казок. Том V. містить переклади „Літопису Нестора”, „Поученіє Мономаха дітям”, „Лист Мономаха до Олега” та „Молитва”. Перше видання цих перекладів з'явилось ще в 1867. році.

В Римі вийшла цікава студія про Україну в італ. мові пера Евгена Окницького п. а. „Студій з історії та культури України” в передмовою відомого українознавця італійця проф. Люїджія Сальвіні.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширяйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

I. тижневик: Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить вісті від всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 60— К (8— RM) річно.

II. двотижневик: „САМОУЧНИК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ“ Софії Будкої, з доступним поясненням граматики й вживання, що уможливлює без учителя навчатися німецької мови. Передплата 30— К (4— RM) на 10 випусків.

III. місячник: Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 50— К (6— RM) річно.

IV. квартальник: „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять публікації творів наших письменників. За I. квартал 1940. р. вже друкується збірка сатир „З підіздового пера Марка Бараболі“. Передплата 40— К (5— RM) річно.

V. випуски: ЛІСТІВКИ і ГАСЛА, що надаються для прикраси Народних домів, читалень, клацелярій та помісниць. Ціна серії (10 прим.) листівок та серії (12 прим.) гасел виносить всього 15— К (2— RM).

Хто замовить всі видання „ПРОБОЄМ“ і вашле за них наперед гроші, той платить замість 195— К (25— RM) тільки 170— К (22— RM). Число конта Поштової Шадниці в Празі „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, а в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag.

Замовлення слати на адресу:

„PROVOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.

ЧИ ВИ В ЖЕ С ЧЛЕНОМ УНО?

Кожний український патріот, що живе в Протектораті Чехія й Морава, або в Німеччині, повинен статися членом однієї української національної організації, то є: Українського Національного Обеднання!

Цього вимагає від нас не лише тяжка доба, в якій тільки організаційним способом можна чогось добитися, але і національна честь та обов'язок супроти Українського Народа і України. Лише так може здійснитися бажання великого нашого гетьмана Дорошенка: Аби було одно стадо і один пастир!

Тому негайно вступайте в ряди могутнього Українського Національного Обеднання, що вірно несе пропор Українського Націоналізму!

Голосіться в Центральні УНО, або його філіях і гуртках. Адреса:

Адреса Головної Управи УНО: «Ukrainische Nationale Vereinigung»

Berlin W 50. Ansbacher str. 15/II. Число телефону: 24-86-73.

Адреса Представництва УНО на Протекторат: «Ukrajinské Nacionální

Sjednocení» Praha III., Josefská č. 2/II. Число телефону: 467-83.

ВСЕ ДЛЯ КАНЦЕЛЯРІЇ!

НЕЗАБУДЬТЕ, що всякі канцелярійні потреби, включно до пишучих машин різних зважків отримаєте у фірми

Г. ОДАЙНИК, VSETÍN.

Не забудьте за „НАСТУП“!
Виконайте свою повинність
супроти нього:

Негайно
вишліть
передплату!

У ВАГА!

Вже появилось друге видання кишеневого календаря

„Пробоем“

на рік 1940.

Голосіться у наших кольпортерів по працівних таборах (лагерях).

Ціна одного примирника 35 феніків.

Невелике число агаданих календарів маємо переплетено в гарнім синім полотні із золотим написом. Ціна 1 прим. 1 марка.

Негайно замовляйте, щоб не було підано.

АДМІНІСТРАЦІЯ.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І РОЗШИРЮЙТЕ
ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ
ТИЖНЕВИК

„Н а с т у п“!

ПРОГОЛОШЕННЯ.

Статтею „Мурашко висвистаний“ в 16. числі „Пробоем“ не думали ми доторкнутися часті п. інж. Василя Мурашка.

Редакція.

При зміні адреси, подавайте
завше і стару адресу!

Приложіть почт. марку за 1.— К
(12 фен. на макіул. видатку!)